

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๓๔

ว่าด้วยหนังสือสัญญาค้าขาย
ระวางประเทศสยามกับประเทศฝรั่งเศส
ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

รองอำมาตย์เอก หลวงสมัคสารภาร

พิมพ์ในงานปลงศพ

นางส่วน ปูรณโชติ ผู้เป็นมารดา

เมื่อปีมะเมีย พ.ศ. ๒๔๗๓

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนาคร

หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา

หอสมุดแห่งชาติ
30 ส.ค.
กรมศิลปากร

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๓๔

ว่าด้วยหนังสือสัญญาค้าขาย

ระวางประเทศสยามกับประเทศฝรั่งเศส

ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

รองอำมาตย์เอก หลวงสมัคสารภาร

พิมพ์ในงานปลงศพ

นางส่วน ปูรณโชติ ผู้เป็นมารดา

เมื่อวันที่ ๙ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๓

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

เลขห้อง หนังสือพยาบาล

เลขหมู่ 959.3035
ป243

เลขทะเบียน ส.ว. 32 ป. 9396

นางส่วน ปุรณโชติ

พ.ศ. ๒๔๐๑–๒๔๗๑

คำนำ

เมื่อครั้งศาสตราจารย์ ยอช เซเดส์ เป็นตำแหน่งบรรณารักษ์พิเศษและเลขานุการฝ่ายต่างประเทศแห่งราชบัณฑิตยสภา ออกไปเยี่ยมบ้านเมืองที่กรุงปารีสเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓ ไปพบจดหมายอักษรและภาษาไทย ๒ ฉะบับ หนังสือสัญญา ๑ ฉะบับ เป็นหนังสือราชการเขียนและทำในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จึงขอถ่ายรูปมาให้ไว้ในหอพระสมุดสำหรับพระนคร ภายหลังได้เรียบเรียงเป็นเรื่องราวประกอบเป็นภาษาอังกฤษ ส่งไปลงพิมพ์ไว้ในหนังสือของสยามสมาคม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ แถลงความมุ่งประโยชน์ซึ่งเป็นข้อใหญ่ใจความ คือพิมพ์จำลองรูปอักษรซึ่งเป็นอักขรวิธีที่ใช้กันในสมัยนั้นให้ได้เห็นกันแพร่หลาย กับให้ทราบสำนวนโวหารการแต่งหนังสือและความคิดในสมัยนั้นบางส่วน

หนังสือของศาสตราจารย์ ยอช เซเดส์ แต่งเป็นอังกฤษนี้ รองอำมาตย์โท สิน เฉลิมเผ่า ผู้ช่วยบรรณารักษ์แผนกต่างประเทศแปลเป็นภาษาไทยให้ไว้ในหอพระสมุดสำหรับพระนคร ศาสตราจารย์ ยอช เซเดส์ อ่านตรวจคำแปลรายงานว่าถูกต้องตามความหมายของศาสตราจารย์ ยอช เซเดส์ ทุกประการแล้ว คำแปลนี้จึงได้รวมไว้ในตำพวกหนังสือสำรองพิมพ์เรื่อง ๑ เมื่อมีโอกาสจะได้จัดการพิมพ์ให้แพร่หลาย

บัดนี้รองอำมาตย์เอก หลวงสมัคสารภาร จะทำการปลงศพสนองคุณนางส่วน ปูรณโชติ ผู้เป็นมารดา มาขออนุญาตพิมพ์หนังสือเรื่องนี้ กรรมการเห็นควรจึงอนุญาตให้พิมพ์ตามประสงค์

พิมพลอง

ราชบัณฑิตยสภา

วันที่ ๙ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๓

ว่าด้วยหนังสือสัญญาค้าขาย
ระหว่างประเทศสยามกับประเทศฝรั่งเศส
ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๒๐๗ ถึง พ.ศ. ๒๒๓๑ ประเทศสยามได้ทำการติดต่อกับประเทศต่าง ๆ ในทวีปยุโรปอยู่หลายคราว ยกตัวอย่าง ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๒๒๓ ไปจนสิ้นแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ได้ทรงแต่งทูตออกไปยังเมืองฝรั่งเศสถึง ๓ คราว แลพระเจ้าหลุยที่ ๑๔ ซึ่งเปนพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสในเวลานั้น ก็ได้ทรงแต่งทูตเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศสยามรวมถึง ๒ ครั้ง

การที่ประเทศทั้งสองได้มีการเกี่ยวข้องซึ่งกันและกันเช่นนั้น ก็ย่อมเปนธรรมดาอยู่เองที่ต่างฝ่ายจะต้องมีหนังสือสำคัญ ๆ เกิดขึ้นฝ่ายละหลาย ๆ ฉบับ มิจดหมาย รายงาร แลใบบอก ฯลฯ เปนต้น ทางประเทศสยามนี้ เนื่องจากกรุงศรีอยุธยาได้มาถูกพม่าเผาเสียเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๓๑๐ สรรพหนังสือสำคัญต่าง ๆ เหล่านั้นจึงได้เปนอันตรายสาบสูญเสียหมด แต่ยังคงอยู่หน่อยหนึ่งที่หนังสือต่าง ๆ ซึ่งแสดงถึงการเกี่ยวข้องระหว่างประเทศสยามกับประเทศฝรั่งเศส เปนต้นว่าหนังสือที่เมืองไทยส่งไปให้ฝรั่งเศสก็ดี หรือต้นร่างหนังสือที่ฝรั่งเศสส่งมาเมืองไทยก็ดีนั้น เวลานี้ทางประเทศฝรั่งเศสยังเก็บไว้

พร้อมบริบูรณ์ที่เมืองปาริส ในสถานที่ต่าง ๆ กันรวม ๓ แห่ง คือ บันดาต้นร่างจดหมายแลต้นร่างหนังสือคำสั่งต่าง ๆ ของฝ่ายฝรั่งเศสที่จะส่งมาเมืองไทยนั้น เก็บไว้ที่คลังหนังสือกระทรวงการต่างประเทศแห่งหนึ่ง แต่หนังสือประเภทนี้มีไม่มากฉบับนัก (Vol. Asie 2, Asie 3, Asie 4, Asie 6,) สำเนาจดหมายที่ส่งมาเมืองไทยก็ดี จดหมายที่ได้รับตอบไปจากเมืองไทยก็ดี ได้แยกเก็บไว้เปนสองแห่งที่คลังหนังสือกระทรวงการทหารเรือแห่งหนึ่ง (คลังนี้ได้รวมกับคลังหนังสือของประเทศแล้ว Series B I, vol. 39, 40, B 2, vol. 51 & seq, B 4, Vol. II, 32, 133. 150), กับคลังหนังสือกระทรวงการประเทศราชอีกแห่งหนึ่ง (Vol. CI. 22 to 27, and Asie Orientale 52) ส่วนหนังสือสัญญาค้าขายแลจดหมายของทูตสยามซึ่งพิมพ์อยู่ในหนังสือเล่มนี้ ข้าพเจ้าได้พบที่กระทรวงการประเทศราชที่กรุงปาริส

ก่อนที่ข้าพเจ้าจะกล่าวถึงหนังสือสัญญาแลจดหมายเหล่านั้น ข้าพเจ้าจะขอเล่าถึงการเกี่ยวข้องระหว่างประเทศสยามกับประเทศฝรั่งเศสตั้งแต่ พ.ศ. ๒๒๐๗ ถึง พ.ศ. ๒๒๓๑ เสียก่อน ในที่นี้ข้าพเจ้าจะขอเล่าพอเปนสังเขป ด้วยว่าเหตุการณ์ในยุคนี้ได้มีปรากฏในหนังสือของมองสิเออร์ ลูเซียน ลันเย ชื่อว่า เอ๋ยู๊ด ฮิสตอริค ซูร์ แล เรอลาสิออง เดอลา ฟรางส์ เอ ด โรโยม เดอ เซียม (ว่าด้วยการเกี่ยวข้องระหว่างประเทศฝรั่งเศสกับพระราชอาณาจักร์สยาม) เรื่อง ๑ ซึ่งพิมพ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๖ นั้นแล้ว หนังสือเล่มนี้ได้ถือเอาหนังสือเอกสาร

ทั้งสิ้น ซึ่งเก็บอยู่ณสถานที่ทั้ง ๓ แห่ง ที่กรุงปารีสนั้นเปนหลักฐาน นอกจากหนังสือของมอสิเออร์ ลูเซียน ลันเย ผู้นี้แล้ว ยังมีหนังสือของบาดหลวง อาแอฟ อาเดรียน ลอเนย์ ชื่อว่า อิสตัวร์ เดอลา มิสสิออง เดอเซียม (เรื่องบาดหลวงฝรั่งเศสมาเมืองไทย) ซึ่งพิมพ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓ อีกเรื่องหนึ่ง(๑) หนังสือเรื่องนี้ได้กล่าวถึงเรื่องมิซชันนารีฝรั่งเศสเข้ามายังประเทศสยามไว้ โดยเลอียดพิสดาร แลรวบรวมจดหมายแลบันดาเอกสารต่าง ๆ ซึ่งสมาคมสาสนาทูตต่างประเทศที่กรุงปารีสได้เก็บไว้มาพิมพ์ลงในหนังสือนั้นอีกด้วย ในที่นี้ข้าพเจ้าจึงขอเล่าแต่ตอนสำคัญ ๆ แลโดยย่อ ๆ เพื่อให้ผู้อ่านได้ทราบเรื่องหนังสือสัญญาแลจดหมายทั้งสองฉบับ ซึ่งพิมพ์อยู่ในหนังสือเล่มนี้ ติดต่อมาตั้งแต่ต้น

เหตุที่ประเทศสยามได้มีการเกี่ยวข้องกับประเทศฝรั่งเศสในครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์นั้น ก็เนื่องมาจากพวกมิซชันนารีฝรั่งเศสก่อน คือมีมิซชันนารีฝรั่งเศสชุดหนึ่ง มีมองเซนเยอร์ ปาลู บิชอบ เอลิโอโปลิส กับมองเซนเยอร์ เดอ ลามอธ ลัมแบร์ต บิชอบ เบริธ เปนหัวหน้า ได้เข้ามาถึงกรุงศรีอยุธยาเมื่อวันที่ ๒๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๒๐๕ นับว่าเปนมิซชันนารีชุดแรกที่ได้มาเมืองไทย แต่การที่มาในครั้งนั้น

---

(๑) หนังสือ ๒ เรื่องที่ระบุชื่อมานี้ หอพระสมุดสำหรับพระนครได้เลือกแปลตอนที่สำคัญ ๆ ออกเปนภาษาไทยแล้ว พิมพ์อยู่ในหนังสือหมวดประชุมพงศาวดาร

หามิได้เรื่องราวทางราชการปรากฏไม่ ต่อมาอีกจนถึง พ.ศ. ๒๒๑๖ การเกี่ยวข้องในทางราชการระหว่างสมเด็จพระนารายณ์มหาราชกับพระเจ้าหลุยที่ ๑๔ จึงได้เกิดขึ้น คือมองเซนเยอร์ ปาลู ซึ่งเข้ามาเมืองไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๒๐๕ นั้น ได้กลับออกไปประเทศยโรป แลได้ไปเฝ้าโป๊ปที่กรุงโรม เพื่อปรึกษาปัญหาในเรื่องการสาสนา เมื่อกลับเข้ามาเมืองไทย ได้เชิญพระราชสาสนของพระเจ้าหลุย แลศุภอักษรของโป๊ป พร้อมทั้งเครื่องราชบรรณาการต่าง ๆ เข้ามาถวายสมเด็จพระนารายณ์ด้วย เพื่อเปนการแสดงความขอบพระทัยที่ได้ทรงอุปการะบันดามิซชันนารีทั้งหลายที่มาอยู่ในเมืองไทยให้ได้รับความร่มเย็น ประเทศสยามกับประเทศฝรั่งเศสจึงได้เริ่มเกี่ยวข้องกันตั้งแต่นั้นมา

ต่อมาเมื่อบริษัทค้าขายฝรั่งเศส แพนกอินเดียตวันออก ซึ่งท่านเสนาบดี กอลแบร์ต ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๒๐๗ เพื่อแข่งขันการค้าขายกับบริษัทฮอลันดา ได้ทราบข่าวว่าพวกมิซชันนารีฝรั่งเศสซึ่งอยู่ในเมืองนี้ได้รับความสุขสบาย ก็คิดเห็นเปนโอกาศเหมาะที่จะเข้ามาตั้งห้างค้าขายในเมืองไทย ที่สุดตั้งห้างขึ้นที่กรุงศรีอยุธยาได้ห้างหนึ่ง นับว่าเปนห้างค้าขายฝรั่งเศสห้างแรกที่มาตั้งในเมืองไทย

ฝ่ายสมเด็จพระนารายณ์ ครั้นทรงเห็นว่ามีพ่อค้าฝรั่งเศสเข้ามาทำการค้าขายถึงเมืองไทย แลทรงทราบข่าวที่พระเจ้าหลุยได้ไชยชนะสงคราม จึงทรงแต่งทูตชุดหนึ่งออกไปเจริญทางพระราชไมตรี

กับประเทศฝรั่งเศสที่เมืองแวร์ไซย นับว่าเปนทูตไทยชุดแรกที่ไปเมืองฝรั่งเศส ทูตานุทูตที่ไปในครั้งนั้นคือ ออกญาพิพัฒน์ราชไมตรี ออกหลวงศรีวิสารสนทร ออกขนนครวิไชย กับข้าราชการคนไทยอีกกว่า ๒๐ คน คณะทูตได้ออกเดิรทางจากกรุงศรีอยุธยา เมื่อปลาย พ.ศ. ๒๒๒๓ แต่เรือที่พาทูตไปนั้นหาได้ไปถึงเมืองฝรั่งเศสไม่ ไปถูกพายุเปนอันตรายแตกเสียที่ฝั่งตวันออกของเกาะมาดากาสการ์ เหตุร้ายเรื่องนี้ไม่ทราบมาถึงเมืองไทยเลย จนเวลาล่วงมาอีกถึง ๓ ปี ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๒๒๕ กรุงศรีอยุธยาได้รับพระราชสาสนจากพระเจ้าหลุยที่ ๑๔ อีกฉบับหนึ่ง ทางเมืองไทยจึงทราบเรื่องว่า ทูตที่ออกไปคราวแรกนั้นหาได้ไปถึงเมืองฝรั่งเศสไม่

เมื่อการเปนดังนั้น สมเด็จพระนารายณ์ จึงได้ทรงแต่งทูตออกไปยังประเทศฝรั่งเศสอีกคราวหนึ่ง นับว่าเปนทูตครั้งที่ ๒ ทูตที่ออกไปครั้งนี้เพื่อจะได้ไปสืบข่าวทูตครั้งแรก แลเชิญพระราชสาสนเครื่องราชบรรณาการไปถวายพระเจ้าหลุยแลนำของไปพระราชทานแก่ท่านเสนาบดีกอลแบร์ตด้วย

ทูตานุทูตในครั้งที่ ๒ นี้เปนข้าราชการไทย ๒ คน นอกจากนั้นยังมีบาดหลวงวาเชตเปนมิซชันนารีฝรั่งเศสตามออกไปด้วยอีกคนหนึ่ง คณะทูตได้โดยสานเรืออังกฤษออกจากเมืองไทยเมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๒๒๖ ไปขึ้นที่ท่าเมืองมาร์เกทท่าเรือประเทศอังกฤษ แล้วเดิรทางไปเมืองลอนดอน พักอยู่ลอนดอนได้ไม่ช้านัก ก็ข้ามมาประเทศ

ฝรั่งเศส อยู่ที่ฝรั่งเศสจนถึงวันที่ ๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๒๒๗ จึงได้กลับเมืองไทย ทูตครั้งนี้หามีชื่อเสียงเหมือนครั้งหลังซึ่งเปนครั้งที่ ๓ ที่ได้ออกไปยังประเทศฝรั่งเศสในปีต่อมานั้นไม่ บาดหลวง อาฟ วาเวต ผู้ได้เดิรทางไปด้วยนั้น ได้จดหมายเหตุเรื่องราวของทูตครั้งที่ ๒ นี้ไว้โดยเลียด เรื่องราวเหล่านั้นมีปรากฎอยู่ในหนังสือของบาดหลวง อาฟ ลอเนย์ ซึ่งได้พิมพ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓ นั้นแล้ว ชื่อของคณะทูตครั้งที่ ๒ นี้ยังหาทราบไม่ เท่าที่ทราบกันอยู่ก็แต่เพียงว่าเปนข้าราชการชั้นผู้น้อย ในทางสติปัญญาและกิริยามารยาทก็ผิดกับทูตครั้งหลัง ซึ่งได้รับความชมเชยจากชาวฝรั่งเศสเปนอันมาก ทูตครั้งที่ ๒ นี้ได้รับความลำบากต่าง ๆ ในขณะเมื่ออยู่ประเทศฝรั่งเศส เนื่องจากตนขาดไหวพริบในสิ่งต่าง ๆ ที่ได้พบเข้าใหม่ ๆ

การที่ทูตไทยออกไปยังประเทศสฝรั่งเศสในครั้งที่ ๒ นั้น เกิดผลอย่าง ๑ คือ เปนเหตุให้ฝรั่งเศสส่งทูตเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรียังพระราชสำนักสยาม นับว่าเปนทูตฝรั่งเศสครั้งแรกที่ได้เข้ามาเมืองไทย มีมองสิเออร์ เลอ เชอวาเลีย เดอ โชมอง เปนราชทูตคุมมา และมีมองสิเออร์ เดอ ชัวสี มองสิเออร์ เชอวาเลีย เดอ ฟอรแปง บาดหลวงตาชาร์ต กับมีพวกเยซูอิต และพวกขุนนางหนุ่ม ๆ อีกหลายคนเดิรทางเข้ามาด้วย ทูตฝรั่งเศสครั้งที่ ๑ นี้ได้ออกเดิรทางจากเมืองเบรสต ท่าเรือประเทศฝรั่งเศส แต่วันที่ ๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๒๒๗ มาถึงปากน้ำเข้าพระยาเมื่อวันที่ ๒๓ กันยายน พ.ศ. ๒๒๒๘ เมื่อกลับไปถึงเมืองฝรั่งเศสแล้ว

ได้เขียนเรื่องราวต่าง ๆ แลพิมพ์ขึ้นไว้จากเรื่องราวต่าง ๆ เหล่านั้นเอง เราจึงทราบถึงระยะทางของเขาได้เปนวัน ๆ ไป แลจนตลอดถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เขาได้มาพบในเมืองไทย

ทูตฝรั่งเศสชุดนี้เมื่อมาถึงเมืองไทย ทางฝ่ายเมืองไทยได้ต้อนรับอย่างเอิกเกริก แลได้มีการแลกเปลี่ยนเครื่องราชยรรณาการอันมีค่าต่อกัน แลการที่ทูตฝรั่งเศสเข้ามาครั้งนั้น มีความมุ่งหมายมาทำการเผยแผ่สาสนาเปนข้อใหญ่ แลถ้ามีโอกาศเหมาะก็จะได้เลยชักชวนสมเด็จพระนารายณ์ ให้ทรงถือสาสนาคริสเตียนเสียด้วยทีเดียว ตลอดไปจนถึงขอทำการค้าขายติดต่อด้วย

ความประสงค์ของทูตในข้อแรก คือ คิดจะทำการขยายสาสนานั้นมีผลดี คือสมเด็จพระนารายณ์ทรงทำหนังสือสัญญาฉบับ ๑ ยอมให้บันดามิซชันนารีฝรั่งเศสทำการสอนสาสนาได้ทั่วพระราชอาณาจักร สัญญาฉบับนี้ทำที่เมืองลพบุรี(๑) เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๒๒๙ ความประสงค์ที่จะเข้ามาจัดการค้าขายก็เปนผลดีเหมือนกัน คือเมื่อวันที่ ๑๑ ในเดือนธันวาคมนั้นเอง บริษัทอินเดียตวันออกได้หนังสือสัญญาฉบับหนึ่ง อนุญาตให้เข้ามาทำการค้าขายในเมืองไทยนี้ได้ โดย

---

(๑) หนังสือสัญญาเรื่องนี้ ฉบับภาษาไทยมีอยู่ที่หอพระสมุดสำหรับพระนคร ส่วนฉบับที่ได้แปลออกเปนภาษาฝรั่งเศสกับอังกฤษนั้น พิมพ์อยู่ในหนังสือสเตด เปเปอร์ ออฟ เดอะ คิงดอม ออฟ สยาม (หนังสือราชการของราชอาณาจักร์สยาม) ค.ศ. ๑๖๖๕-๑๘๘๖ หน้า ๒๓๙

ไม่ต้องเสียภาษีสินค้าทั้งขาเข้าและขาออก แต่มีข้อจำกัดแข็งแรงอยู่ข้อหนึ่งว่าสินค้าต่าง ๆ บริษัทจะต้องไปซื้อที่คลังหลวงแต่แห่งเดียว ผู้จัดการบริษัทอินเดียในเมืองไทยมีอำนาจปกครองบังคับคนใช้ของบริษัทได้ตามความพอใจ นอกจากนี้บริษัทยังได้รับอนุญาตให้ทำการค้าขายดีบุกในเมืองถลางได้แต่ผู้เดียว มีตั้งห้างค้าขายและสร้างโรงงานที่เมืองนั้นได้ และที่เมืองสงขลาก็อนุญาตให้ทำการค้าขายและสร้างป้อมได้ แต่การที่รัฐบาลไทย ยอมยกสิทธิในสิ่งสำคัญ ๆ ให้แก่บริษัทอินเดียตวันออกโดยมิได้รับสิ่งใดเปนเครื่องตอบแทนเลยเช่นนั้นแล้ว ก็ยังหาเปนที่พอใจแก่กรรมการบริษัทนั้นไม่ ดังจะเห็นได้จากหนังสือสัญญาค้าขายฉบับหลังทำเมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๑ ซึ่งข้าพเจ้าได้พบต้นฉบับที่เมืองปารีสและพิมพ์อยู่ในหนังสือเล่มนี้

เมื่อได้กล่าวถึงกิจการของทูตฝรั่งเศสครั้งแรก ที่ได้มากระทำการในระหว่างที่อยู่เมืองไทยนั้นแล้ว จะได้เล่าถึงตอนเขาเดินทางกลับต่อไป

มองสิเออร์ เลอ เชอวาเลีย เดอ โชมอง ราชทูตกับพวกพักอยู่ในเมืองไทย ๓ เดือน พอถึงเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๒๒๘ ก็เดินทางออกจากกรุงศรีอยุธยากลับประเทศฝรั่งเศสไปถึงเมืองเบรสต วันที่ ๑๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๒๒๙ เมื่อทูตฝรั่งเศสจะกลับครั้งนั้น สมเด็จพระนารายณ์ ได้ทรงแต่งทูตอีกชุดหนึ่งออกไปเจริญาทางพระราชไมตรีกับพระเจ้าหลุยเพื่อเปนการตอบแทนที่ฝรั่งเศสได้มีทูตมาเมืองไทย

หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา

ทูตไทยไปฝรั่งเศสครั้งนั้นเปนครั้งที่ ๓ แลในเที่ยวนั้นมีบุตรข้าราชการ
คนไทยตามออกไปศึกษาวิชาที่ฝรั่งเศสอีก ๑๒ คน ทูตานุทูตเดิรทาง
ออกจากประเทศสยามพร้อมกับมองสิเออร์ เลอ เชอวาเลีย เดอโชมอง
ได้ไปถึงเมืองฝรั่งเศส ไปขึ้นที่เมืองเบรสต์แล้วก็เดิรทางต่อไปจนถึง
เมืองนังต์ เมืองออเลอัง เมืองฟองแตนบโล แลที่สุดถึงกรุงปาริส
ได้เข้าเฝ้าพระเจ้าหลุยที่พระราชวังแวร์ไซย แลได้ไปเที่ยวตามสถาน
ที่ ๆ น่าชมอีกหลายแห่งในกรุงปาริส แลได้ไปชมเมืองแฟลนเดอ
ซึ่งเปนเมืองที่ฝรั่งเศสตีได้ใหม่ ๆ ด้วย เหตุการณ์ที่ทูตไทยได้ไป
เที่ยวตามสถานที่ต่าง ๆ ในประเทศฝรั่งเศสในครั้งนั้น มีปรากฏอยู่ใน
หนังสือเล่มหนึ่งชื่อว่า โว ยาช แด อัมบาสสาเดอร์ เดอ เซียม อัง
ฟรางส์ (ระยะทางทูตไทยไปฝรั่งเศส) ตีพิมพ์ที่ปาริสปี พ.ศ. ๒๒๒๙
(หนังสือเล่มนี้มีอยู่ที่หอพระสมุดสำหรับพระนคร)

บัดนี้ ข้าพเจ้าจะได้กล่าวถึงเรื่องส่วนตัว ตลอดถึงประวัติแล
นิสสัยของทูตานุทูตไทยครั้งที่ ๓ แลได้มีจดหมาย ๒ ฉบับที่เขาเปนผู้
เขียน แลข้าพเจ้าได้พบที่กรุงปาริส ได้พิมพ์อยู่ในหนังสือเล่มนี้ด้วย

เชอวาเลีย เดอ โชมอง ได้เขียนไว้ในหนังสือจดหมายเหตุของ
เขา (หน้า ๒๑๑—๒๑๒) ว่า "ทูตานุทูตชุดนี้เปนคนดีที่สุดในโลก
เปนคนเฉย ได้เคยรับการศึกษาอย่างดี เปนคนอ่อนน้อมแลอารมณ์ดี
หวังว่าเขากับข้าพเจ้าคงเปนมิตร์สหายที่สนิทสนมกันต่อไป"

ทูตานุทูตในครั้งนี้ คือ ออกพระวิสุทสุนทร เปนราชทูต ออกหลวงกัลยาราชไมตรี เปนอุปทูต ออกขุนศรีวิสารวาจา เปนตรีทูต

ออกหลวงกัลยาราชไมตรี อุปทูต เปนผู้มีอายุ ได้เคยเปนทูตไปประเทศจีน ๒ ครั้ง ออกขุนศรีวิสารวาจา ตรีทูตนั้นยังหนุ่มอยู่ อายุราว ๆ ระหว่าง ๒๕ ถึง ๓๐ เปนบุตร์ชายของข้าราชการผู้ใหญ่คนหนึ่ง ซึ่งได้เคยเปนทูตไปเมืองปอตุเกต ตัวท่านออกขุนศรีเองก็ได้เคยเปนทูตไปเมืองโมกัลครั้งหนึ่ง ส่วนท่านราชทูตออกพระวิสุทสุนทรนั้น เราทรายเรื่องราวของท่านเลอียดกว่าเรื่องราวของคนอื่น ๆ นามเดิมของท่านชื่อปาน คนไทยเรียกกันติดปากว่าโกษาปาน เปนน้องชายของออกญาพระคลังเก่า ออกพระวิสุทเมื่อก่อนจะเปนราชทูตไปฝรั่งเศสได้รับราชการร่วมอยู่กับพี่ชาย ๑๕ ปี เมื่อมองสิเออร์ เลอ เชอ วาเลีย เดอ โชมองมาเมืองไทย พอมาถึงสันดอนก็พบกับออกพระวิสุทซึ่งออกไปรับ แลเปนคนไทยคนแรกที่มองสิเออร์เดอโชมองพบ แลในระหว่างเวลาที่มองสิเออร์เดอโชมองอยู่เมืองไทย ออกพระวิสุทได้ไปเยี่ยมเยียนที่บ้านแทบทุกวัน มองสิเออร์เดอโชมองได้เขียนไว้ในหนังสือจดหมายเหตุ (หน้า ๒๑๐-๒๑๑) ว่า “ครั้งแรกที่ข้าพเจ้าเห็นพระวิสุท ข้าพเจ้าก็ทรายได้ทันทีว่าเปนคนมีตระกูล แลเปนคนฉลาด ข้าพเจ้าได้พูดกับเจ้าพระยาวิชเยนทรว่าชายคนนี้แลสมควรที่จะเปนราชทูตออกไปเมืองฝรั่งเศส”

พระวิสุทสุนทรคนนี้เปนคนฉลาดจริงไม่ต้องสงสัย เรื่องราวต่าง ๆ ในหนังสือเรื่องทูตไทยไปประเทศฝรั่งเศสเปนเรื่องราวของแกเสียโดยมาก

มีคำพูดจาโต้ตอบกันสนทนากันแลเรื่องอื่น ๆ อีกมาก เรื่องราวเหล่านี้ ผู้แต่งจะเพิ่มเติมลงบ้างก็มี แต่มีส่วนเป็นจริงอยู่มาก

มองสิเออร์ เลอ เชอวาเลีย เดอโชมอง กล่าวไว้ในจดหมายเหตุเขา (หน้า ๒๑๑) ว่าพระวิสุทสุนทรเมื่อเห็นอะไรแล้ว เป็นต้องจดหมดทุกอย่าง "เช่นนี้ทำให้ข้าพเจ้ายินดีเป็นอันมาก เพราะเป็นการแสดงว่าสิ่งต่าง ๆ ที่เขาได้พบในเมืองฝรั่งเศสนั้น ล้วนแต่เป็นสิ่งสำคัญ ๆ น่าชมทั้งสิ้น แลเมื่อเขากลับไปถึงเมืองไทยแล้ว เขาจะได้กราบทูลสิ่งที่เขาได้ไปเห็นต่อพระเจ้าแผ่นดินของเขาได้ถูกต้องไม่ผิดพลาด"

เรื่องราวต่าง ๆ ของทูตไทยซึ่งมีปรากฏอยู่ในพระราชพงศาวดารกรุงเก่านั้น ถ้าแม้มีข้อพิศูจน์ยืนยันว่าเป็นคำกราบทูลของออกพระวิสุทสุนทรเองต่อสมเด็จพระนารายณ์แล้ว พระวิสุทสุนทรก็ออกจะกราบทูลเกินความจริงไปมาก ในหนังสือพระราชพงศาวดารกรุงเก่านั้นมีข้อความว่าท่านราชทูตได้แสดงวิชาเวทมนต์คาถาให้เห็น ว่าทหารไทยอยู่คงกพันชาตรี ต่อหน้าพระที่นั่งพระราชวังแวร์ไซยนั้นตอนหนึ่ง แลอีกตอนหนึ่งกล่าวว่าพระเจ้าหลุยโปรด ได้พระราชทานหญิงฝรั่งเศสคนหนึ่งให้เป็นภรรยา ข้อความทั้ง ๒ ตอนนี้ถ้าจะไปลงความเห็นว่าพระวิสุทสุนทรเป็นผู้พูดเองก็ดูออกจะไม่ยุติธรรม เพราะว่าพระราชพงศาวดารนั้น พึ่งจะได้มารวบรวมขึ้นเมื่อราว ๆ พ.ศ. ๒๔๕๓ นี้เอง ซึ่งเป็นเวลาที่ห่างจากสมัยพระวิสุทสุนทรมามาก ข้าพเจ้าเองเข้าใจว่าเป็นคำที่ปนมากับข่าวโจษซึ่งลือกันอยู่ในเมืองไทย ถึงเรื่องต่าง ๆ ของราชทูตผู้มีชื่อเสียงคนนี้

ข้าพเจ้าได้พบข้อความตอนหนึ่งในหนังสือจดหมายเหตุของมองสิเออร์เซเบอเร ซึ่งยังมิได้พิมพ์ออกเปนเล่ม ข้อความนั้นได้กล่าวถึงความสามารถในทางการของพระวิสุทสุนทร มองสิเออร์ เซเบอเร ผู้นี้ได้เปนทูตฝรั่งเศสในครั้งที่ ๒ เดิรทางมาเมืองไทยพร้อมกันกับพระวิสุทสุนทรกลับ มีข้อความว่า “ยาดหลวงตาชาร์ตเคยพูดกับข้าพเจ้าว่า เขาไม่เคยหวังใจเลยที่พระวิสุทสุนทรจะมีใจคอยช่วยเหลืออุดหนุนชาวฝรั่งเศสที่อยู่ในเมืองไทยนี้จริง ๆ เพราะว่าพระวิสุทสุนทรเปนผู้ถือพระพุทธสาสนาอย่างเคร่งครัด ยาดหลวงตาชาร์ตคิดว่า เมื่อพระวิสุทสุนทรกลับมาถึงเมืองไทยแล้วคงจะประพฤติตนกับชาวฝรั่งเศสคล้อยไปตามทางราชการ คือถ้าทางราชการชอบชาวฝรั่งเศสอยู่แล้ว พระวิสุทสุนทรก็จะพลอยผสมชอบแลคอยช่วยเหลือด้วย แต่ถ้าทางราชการไม่ชอบชาวฝรั่งเศส พระวิสุทสุนทรก็จะเฉยเสียไม่ช่วยเหลือ แลแสดงตนว่าไม่ชอบด้วย” ตามถ้อยคำของยาดหลวงตาชาร์ตที่กล่าวมานี้ พระวิสุทสุนทรมีนิสสัยอย่างไรเราก็พอจะหยั่งเห็นได้

ออกพระวิสุทสุนทรเมื่อกลับจากประเทศฝรั่งเศสแล้ว ได้เปนคนมีชื่อเสียงมาก ได้รับราชการอยู่จนถึง พ. ศ. ๒๒๓๑ ซึ่งสิ้นแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแลเกิดการจลาจลขึ้น พระเพทราชาได้ราชสมบัติราว ๆ ต้นแผ่นดินพระเพทราชา ออกพระวิสุทสุนทรได้เลื่อนยศขึ้นเปนพระยาโกษาธิบดี ว่าที่พระคลัง ต่อมาภายหลังได้เลื่อนขึ้นเปนเจ้าพระยาศรีธรรมราช เดชชาติอำมาตยานุชิต พิพิธรัตนราชโกษาธิบดี อภัยพิริยบรากรมพาหุ

แม้ว่าพระวิสุทสุนทรเมื่อกลับมาถึงเมืองไทยได้รับยศและตำแหน่งสูงที่สุดแล้วเช่นนั้นก็ดี ต่อมาภายหลังท่านได้มาถึงอสัญกรรมลงอย่างน่าสลดใจ ดังจะเห็นจากจดหมายเหตุของมองสิเออร์ โบรด ซึ่งเปนมิชชันนารีอยู่ที่เมืองไทยในเวลานั้น (พ. ศ. ๒๒๔๓) จดหมายเหตุฉบับนี้มีปรากฏอยู่ในหนังสือของบาดหลวง อาฟ ลอเน (เล่ม ๒ หน้า ๔๔) มีใจความว่า

“ท่านพระคลังได้ถึงแก่อสัญกรรมเสียเมื่อสองเดือนล่วงมาแล้ว เนื่องด้วยถูกโยยด้วยเชือก แลด้วยความโทมนัสที่ถูกโยยแลถูกลงอาญาเนือง ๆ เมื่อ ๕ ปีมาแล้ว พระเจ้าแผ่นดินกริ้วด้วยเรื่องต่าง ๆ ได้เอาพระแสงตัดขมุกท่าน เพราะพระเจ้าแผ่นดินทรงสงสัยว่าเปนขบถต้องถูกไต่สวนแลต้องโทษต่าง ๆ บุตร์สาวหัวปีคน ๑ บุตร์ชาย ๓ คน ภรรยาหลวง ภรรยาน้อยถูกจับแลต้องจองจำ ทรัพย์สมบัติต่าง ๆ ของท่านถูกริบก่อนวันที่ท่านจะถึงอสัญกรรม ๓ วัน แลมีข่าวลือกันต่อ ๆ ไปว่า ท่านมีความเสียใจได้เอามีดแทงตัวตาย ฝ่ายทางราชสำนักก็ได้แก้ข้อมลทินสงสัยต่าง ๆ เมื่อได้แสดงว่ามีความเสียใจที่ท่านพระคลังได้ถึงแก่อสัญกรรมลงแล้ว ได้กล่าวโทษหาว่าแพทย์จีนผู้หนึ่งวางยาท่านพระคลัง แลได้โยยแพทย์จีนผู้นั้นเสีย ส่วนศพท่านพระคลังนั้นได้นำออกไปฝังไว้ที่วัดแห่งหนึ่งในเวลากลางคืน โดยมิได้มีการทำบุญให้ทานอย่างใดตามธรรมเนียม นับว่าเปนการลดเกียรติยศศพของท่านอย่างยิ่ง ท่านราชทูตไทยที่มีชื่อเสียงซึ่งได้ออกไปเจริญทางพระราช

ไมตรีถึงเมืองฝรั่งเศส แลได้เปนถึงอรรคมหาเสนาบดีของพระมหา
กษัตริย์แผ่นดินสยาม ก็มาสิ้นชื่อลงเพียงนี้เอง”

เมื่อได้ทราบเรื่องราวของทูตชุดที่ ๓ นี้ทุก ๆ ท่านดีแล้ว ข้าพเจ้า
จะได้กล่าวถึงจดหมายของท่าน ซึ่งข้าพเจ้าได้พบที่เมืองปารีสต่อไป

ทูตานุทูตไทยพร้อมด้วยทูตฝรั่งเศสครั้งที่ ๒ คือ มองสิเออร์ เดอลา
ลูแบร์ มองสิเออร์ เซเบอเร บาดหลวง ตาชาร์ต กับพวกเยซูอิต
แลทหารฝรั่งเศสกอง ๑ ซึ่งมองสิเออร์ แดฟาช กับมองสิเออร์ ดือ
บรีอัง เปนหัวหน้าคุมมา เดิรทางมาเมืองไทย ออกจากเมืองเบรสต์
เมื่อวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๒๒๙ ทหารฝรั่งเศสกองหนึ่งซึ่งเข้ามา
พร้อมกับทูตนั้น พระยาวิชาเยนทรเปนผู้สั่งให้เข้ามาสำหรับมาอยู่
ประจำป้อมที่กรุงเทพ ฯ แลที่เมืองมริด เพื่อเปนการรักษาพระราช
อาณาจักร์

ทูตานุทูตกับพวกมาถึง เคป ออฟ กุดโฮย วันที่ ๑๑ มิถุนายน
พ.ศ. ๒๒๓๐ พักอยู่ที่เคปจนถึงวันที่ ๒๕ จึงได้ออกเดิรทางต่อมา แต่
ก่อนวันจะออกเรือวันหนึ่ง ท่านราชทูตได้มีจดหมายไปถึงบุคคลใน
ประเทศฝรั่งเศสหลายคน บาดหลวงตาชาร์ตซึ่งได้เข้ามาเมืองไทย
พร้อมกับทูตในครั้งนั้น ได้เขียนไว้ในจดหมายเหตุระยะเดิรทางครั้งที่ ๒
(หน้า ๖๙) ว่า “ก่อนที่เราจะออกจากเคป ทูตไทยได้เขียนจดหมาย
หลายฉบับไปถึงบุคคลหลายคนในกรุงปารีส เปนจดหมายขอบพระคุณ
คุณ ข้าพเจ้ายินดีจะนำจดหมายเหล่านั้นมาพิมพ์ให้หมด ซึ่งหวังว่า

คงจะเปนประโยชน์แก่ผู้อ่านเปนอันมาก แต่จดหมายเหล่านั้นข้าพเจ้าได้ไว้ฉบับเดียวเท่านั้น คือฉบับที่ราชทูตวานให้ข้าพเจ้าส่งต่อไปให้ท่านอาฟ เดอ ลา แชส์ ท่านปุโรหิตของพระเจ้าหลุย แลข้าพเจ้าได้แปลออกไว้เปนภาษาฝรั่งเศส โดยได้รับความช่วยเหลือจากล่าม”

จดหมายของราชทูตฉบับที่ยาดหลวงตาชาร์ตได้แปลไว้นั้นขึ้นคำนำว่า “หนังสือออกพระวิสุทสุนทร ราชทูต ออกหลวงกัลยาราชไมตรีอุปทูต ออกขุนศรีวิสารวาจา ตรีทูต มาถึงยาดหลวง เดอ ลาแชส์” แลใช้คำลงท้ายว่า “หนังสือมาณเดือน ๘ แรม ๒ ค่ำปีเถาะ นพศก ศักราช ๒๒๓๑ ตรงกับวันที่ ๒๔ มิถุนายน ค.ศ. ๑๖๘๗”

จดหมาย ๒ ฉบับซึ่งข้าพเจ้าพบที่เมืองปารีสนั้น ลงวันเดียวกันกับฉบับที่ยาดหลวงตาชาร์ตแปลไว้ ฉบับ ๑ ถึงท่าน มาควิส เดอ แซเญอแลยุตรชายของมองสิเออร์ กอลแบร์ต ผู้เปนเสนาบดีของพระเจ้าฝรั่งเศส อีกฉบับ ๑ ถึงมองสิเออร์ เดอ ลาญี ผู้อำนวยการบริษัทอินเดียตวันออก จดหมายทั้ง ๒ ฉบับนี้มีตราออกพระวิสุทสุนทรประทับไว้เปนสำคัญ

สำเนาจดหมายฉบับที่ ๑

◎ หนังสือออกพระวิสุทสุนธรราชทูต ออกหลวงกัลยาราชไมตรีอุปทูต ออกขุนศรีวิสารวาจาตรีทูต มาเถิงท่านมูสิงแฟ ผู้เปนเสนาบดีผู้ใหญ่แห่งพระมหากระษัตราธิราชเจ้าลุยเลกรัง ด้วยอัตโนทังปวงมาเถิงถาณที่นี้ แลได้รับคำนับแลนับถือ แลเอาใจใส่พิทักษ์รักษาแห่งชาวฝรั่งเสดทั้งปวงซึ่งเข้าไปส่งอัตโนเถิงกรุงศรีอยุทธยานั้น จึงในท่า

ทางอันมาไกลนั้นมิได้มีความทุกข์ แลมีความสนุกสบายอยู่มิได้ขาด
ยัดน้อัตโนได้มีน้ำใจชื่นชมยินดี ด้วยได้พบท่าทางซึ่งจะสำแดงแก่ท่าน
ขอบใจแห่งอัตโน ด้วยบนคณของท่านมีแก่อัตโนเมื่ออยู่ณกรุงฝรั่งษ
แลอัตโนยังรับคุณของท่านอยู่จนเท่าทุกวันนี้ เถิงว่าท่าทางนั้นมีสดวก
ก็ดี อัตโนก็จะมิได้รู้เปนทุกเลย แลความสุขนั้นก็มิรู้หายเลย ด้วย
อัตโนมีอันจะคิดถึงสรรพอันวิเศษซึ่งได้พบได้เห็นณกรุงฝรั่งษ แลเมื่อ
ยังอยู่ณกรุงฝรั่งษ แลสรรพอันวิเศษนั้นก็กลุ้มอยู่ แลละสิ่งละสิ่ง
นั้นก็ชักชวนน้ำใจให้ไปข้างโน้นบ้างข้างนี้บ้าง ให้รำคานใจอยู่หน่อย
หนึ่ง แลยัดนี้มีวันคืนอันเปล่าอยู่ สรรพอันตระการทั้งปวงนั้น อัตโน
ก็เรียกมาในความคิดพิจารณาเห็นละสิ่งละสิ่งด้วยยินดีให้สบายใจ แล
อัตโนจำเปนจะว่าแก่ท่านตามจริง มิคิดเห็นความสนุกสบายในแผ่น
ดินนี้ จะสนุกสบายเท่าหนึ่งคิดถึงยศศักดิ์แห่งพระมหากระยัตรเจ้า
ผู้ใหญ่ อันหาผู้ใดจะแปลบุญสมภารให้สิ้นมิได้ ดุจหนึ่งพระมหา
กระยัตราธิราชผู้เปนเจ้าแห่งอัตโนได้ตรัสแต่ใดสองปีสามปีแล้ว ว่าพระ
มหากระยัตรเจ้ากรุงฝรั่งษนี้ เห็นสมควรจะเปนพระมหากระยัตร
ทั้งปวงทั้งแขวงเอรอบ แลความคิดทั้งปวงนี้มิได้ออกจากบ่ญญาอัตโน
จนเท่าบัดนี้ เหตุฉนี้ ถึงว่าใกล้ไปทุกวัน ๆ จะเถิงเมืองอัตโน แลเห็น
มีช้ามีนานจะเถิงทั้งนั้นก็ดี อัตโนยังคิดเถิงบ้านเมืองแต่หน่อยหนึ่ง
ประการหนึ่งแม้นมิคิดเกรงกลัวว่าจะขาดความนบนอบ แลความ
นับถือแห่งพระมหากระยัตรเจ้าผู้ใหญ่ จะขอแก่ท่านให้เอาทูลแก่พระ

จดหมายฉบับที่ ๑

พระมหากษัตริย์ทรงพระราชดำริ ออกขุนศรีสงครามอาทิตยวงศ์ ออกขุนศรีสงครามอาทิตยวงศ์ มาเฝ้าพระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์ตรัสถามว่าเจ้าพระยาพระคลังกับเจ้าพระยาพระยมราชนั้นเป็นอย่างไร ขุนศรีสงครามอาทิตยวงศ์ทูลว่า เจ้าพระยาพระคลังกับเจ้าพระยาพระยมราชนั้นเป็นข้าเก่าแก่ของพระองค์ทั้งสองคน ครั้นเมื่อพระองค์ทรงพระราชดำเนินออกไปประทับอยู่ที่พระตำหนักเมืองลพบุรี เจ้าพระยาพระคลังกับเจ้าพระยาพระยมราชนั้นก็ได้ตามเสด็จพระองค์ไปด้วย ครั้นเมื่อพระองค์เสด็จกลับมาประทับอยู่ที่พระนครศรีอยุธยานี้ เจ้าพระยาพระคลังกับเจ้าพระยาพระยมราชนั้นก็ได้ตามเสด็จพระองค์มาด้วย ครั้นเมื่อพระองค์ทรงพระราชดำเนินไปประพาสเมืองลพบุรีครั้งหลังนี้

มหากระษัตรเจ้าผู้ใหญ่ ว่าอันความนับถือแลนบนอบต่อพระมหากระษัตร
ผู้ใหญ่กว่าอัตโนจะสิ้นชีวิตร อัตโนจะรักษาไว้ในหัวใจให้มั่นคง มิให้
แพ้แก่ความนับถือแลนบนอบยินดีแห่งชาวฝรั่งเสดทั้งปวง แลจะอ่าห์
ทำให้ชนะทุกคนในความนบนอบนั้น อนึ่งอัตโนขอแก่ท่านอันท่านมี
น้ำใจยินดีปราถนาบำรุงพระราชไมตรีพระมหากระษัตราธิราชเจ้าทั้งสอง
กรุงนี้ให้มั่นคงจำเริญสืบไปในอนาคตกาล อนึ่งท่านมีน้ำใจยินดีต่อ
อัตโนแต่เมื่อยังอยู่ในกรุงฝรั่งษนั้นประการใด ขอให้ท่านมีน้ำใจยินดี
ต่ออัตโนสืบไป แลอัตโนขอพรแก่พระเปนเจ้าผู้สร้างฟ้าสร้างแผ่นดิน
ขอให้ช่วยบำรุงโปรดท่านให้ท่านได้สำเร็จตามความปราถนาท่านจงทุก
ประการ.

หนังสือมาวันพุท เดือนแปด แรมสองค่ำ เถาะนพศก ศักราช ๒๒๓๑

สำเนาจดหมายฉบับที่ ๒

◎ หนังสือออกพระวิสุทสุนทรราชทูต ออกหลวงกัลยาราชไมตรี
อุปทูต แลออกขุนศรีวิสารวาจาตรีทูต มาเถิงมูลายี ซึ่งได้บังคับ
กุมบั่นหญ้าทั้งปวง

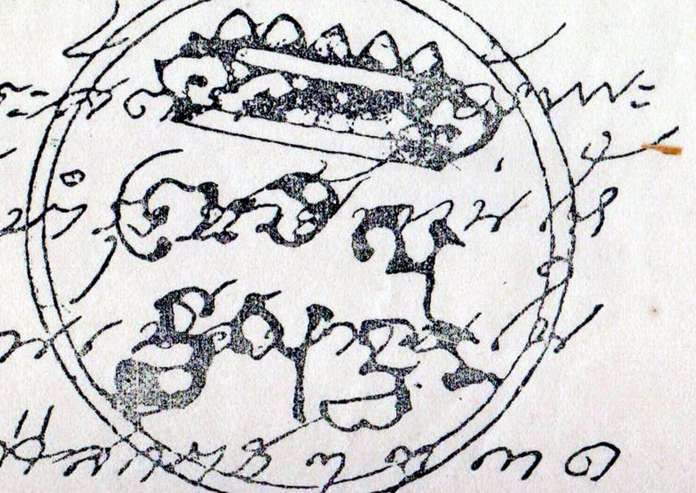
ด้วยท่านสำแดงความยินดีแลนับถือ ได้ให้สำเร็จการทั้งปวง
ตามพระราชหฤทัยพระมหากระษัตราธิราชผู้เปนเจ้าอัตโน แลบัดนี้
ได้พยท่าทางอันจะเขียนมาให้ท่าน แจ้งว่ามีน้ำใจอันยินดีต่อท่าน เห็นว่า
ท่านจะมีโกรด เมื่อแลท่านรู้ว่าอัตโนทั้งปวงมาเถิงถารณที่นี้เปนสุข
สนุกสบายอยู่ แลอันมานี้เสมอใจนึก แลเห็นว่ายังสามเดือนจะได้

ไปเถิงพระมหากระษัตราธิราชผู้เปนเจ้า แลจะได้เอาแจ้งให้ละเอียดว่า ท่านเอาใจใส่ช่วยในราชการแห่งพระมหากระษัตราธิราช แลเชื่ออยู่ว่า ท่านมีน้ำใจร้อนรนช่วยทำการทั้งปวง แลเห็นบ่าท่านจะส่งเครื่องบันนาการอันเหลืออยู่นั้นเข้าไปตามพระมหากระษัตราเจ้าต้องประสงค์นั้น แลอัตโนขอให้ท่านช่วยเร่งรัดครูอันสั่งสอนเด็กซึ่งอยู่เรียนนั้นให้รู้สันทัด จะได้กลับเข้าไปยังกรุงศรีอยุทธยา อันพระมหากระษัตราธิราชเจ้าพระราชประสงค์นั้น แลอัตโนขอแก่พระเปนเจ้าให้บำรุงช่วยท่านให้มีบุญให้จำเริญสืบไป แลหนังสือนี้เขียนณเมืองกาบ ในวันพุท เดือนแปด แรมสองค่ำ ปีเถาะนพศกสักราช ๒๒๓๑

ออกพระวิสุทสุนทรกะไว้ว่าจากเคป ออฟ กูด โฮย กว่าจะมาถึงเมืองไทยราว ๆ ๓ เดือนนั้นไม่ผิดเลย ด้วยว่าตัวแกพร้อมด้วยทูตฝรั่งเศสแลคนทั้งหลายได้มาถึงสันดอนวันที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ. ๒๒๓๐ ซึ่งนับเวลาได้ ๓ เดือนกับ ๒ วันพอดี

ทูตานุทูตฝรั่งเศสครั้งที่ ๒ นี้คือ มองสิเออร์ ลาลูแบร์ กับมองสิเออร์ เซเบอเร ได้พักอยู่เมืองไทย ๓ เดือน ระหว่างนั้นทูตได้เจรจาในเรื่องสัญญากับเจ้าพระยาวิชเยนทรด้วยความลำบากต่าง ๆ เรื่องราวเหล่านั้นมีปรากฏอยู่ในหนังสือของมองสิเออร์ ลันเย แล้ว ในที่นี้ข้าพเจ้าจะขอกล่าวถึงแต่สัญญาค้าขายซึ่งทูตฝรั่งเศสทำกับข้าราชการไทยเท่านั้น

MARINE ET COLONIES
ARCHIVES COLONIALES

หนังสือสัญญาค้าขายระหว่างฝรั่งเศสกับไทยซึ่งมองสิเออร์ เชอวาเลีย เดอ โชมอง ได้ทำเมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๙ ครั้งนั้น เมื่อนำออกไปถึงเมืองฝรั่งเศสกลับปรากฏว่าเปนหนังสือสัญญาที่บกพร่อง แลไม่เปนที่พอใจแก่บริษัทฝรั่งเศสเลย หนังสือสัญญาฉบับนั้นหาเปนสัญญาที่ถูกต้องตามแบบแผนไม่ กล่าวคือพูดถึงแต่สิ่งที่จะต้องการอย่างนี้บ้างอย่างนั้นบ้างเท่านั้น หาได้มีข้อความตอนใดตอนหนึ่งแสดงไว้โดยชัดเจนว่าพระเจ้าแผ่นดินสยามทรงทราบด้วยไม่ แลเมื่อพิจารณาดูข้อความเหล่านั้นแล้ว ก็เห็นได้ว่าเปนแต่เพียงข้อสัญญากันระหว่างมองสิเออร์ เดอ โชมอง กับเจ้าพระยาวิชเยนทรเท่านั้น มองสิเออร์เซเบอเร เปนทูตเข้ามาครั้งหลังนี้มีหน้าที่โดยตรงที่จะต้องมาเจรจาในเรื่องการค้าขายซึ่งเปนทางการที่เขาชำนาญอยู่แล้ว ได้นำเอาหนังสือสัญญาฉบับแรกที่ได้เตรียมแก้ไขข้อบกพร่องนั้นเข้ามาด้วย เพื่อมาทำกันใหม่ ในที่สุดก็ได้ทำหนังสือสัญญากันขึ้นใหม่อีกฉบับ ๑ แก้ไขเพิ่มเติมข้อบกพร่องของสัญญาฉบับเก่า มองสิเออร์ เซเบอเร ได้เขียนจดหมายเหตุไว้ว่า เขาหวังว่าการที่เขาอุทิศตนเข้ามาเจรจาเรื่องการค้าขาย จนกระทั่งได้แก้หนังสือสัญญาฉบับเก่า แลได้ทำขึ้นใหม่อีกฉบับ ๑ เช่นนั้น คงเปนที่พอใจแก่ชาวฝรั่งเศสเปนอันมาก

หนังสือสัญญาฉบับที่มองสิเออร์ เซเบอเร มาทำใหม่นี้ ต้นฉบับทำถึง ๓ ภาษา คือ ภาษาไทยฉบับ ๑ ภาษาฝรั่งเศสฉบับ ๑ แล ภาษาปอตุเกตฉบับ ๑ ทั้ง ๓ ฉบับเวลานี้เก็บอยู่ที่คลังหนังสือกระทรวงการประเทศราชในเมืองปาริส

หนังสือสัญญาฉบับนี้ทำกันที่เมืองลพบุรี เมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๒๓๐ ระหว่างมองสิเออร์ ลาลูแบร์ มองสิเออร์ เซเบอเร ผ่ายหนึ่ง กับข้าราชการไทย ๒ คนซึ่งเปนผู้แทนประเทศสยามอีกผ่ายหนึ่ง คืออกญาพระเสด็จว่าที่พระคลังคน ๑ กับออกพระศรีพิพัฒนรัตนราชโกษาคน ๑ บาดหลวงตาชาร์ตเขียนจดหมายเหตุไว้เมื่อเข้ามาครั้งแรก (หน้า ๑๖๗) ว่า ออกญาพระเสด็จคนนี้เปนข้าราชการคนสำคัญที่สุดคน ๑ ในประเทศสยาม เปนเจ้าพนักงานใหญ่ในแผนกธรรมการ ปกครองคณะสงฆ์ทั่วพระราชอาณาจักร์ ที่มาปรากฏว่าในเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๒๓๐ ออกญาพระเสด็จว่าที่พระคลังนั้นน่าจะเปนเพราะท่านพระคลังคนเก่า (บิดาพระวิสุทสุนทร) ได้ถึงแก่อสัญญกรรม ตำแหน่งยังว่างอยู่ พระวิสุทสุนทรยังไม่ได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นไป ออกญาพระเสด็จจึงได้ว่าหน้าที่พระคลังไว้ก่อน

หนังสือสัญญาฉบับที่เปนภาษาไทยนั้นเขียนบนกระดาดฝรั่งเต็มทั้งด้านหน้าด้านหลังรวมทั้งสิ้นเปนกระดาด ๖ แผ่น เปนอักษรไทยย่อลายมือค่อนข้างหวัด ตอนท้ายหนังสือสัญญาทั้ง ๓ ฉบับนั้น มองสิเออร์ ลาลูแบร์ แลมองสิเออร์ เซเบอเร ได้ลงชื่อแลประทับตราประจำตำแหน่งของตนไว้เปนสำคัญ ข้างผ่ายไทยก็มีตราประจำตำแหน่งประทับอยู่ท้ายใบสัญญาเปนเส้นหมึกแดง รวมทั้งสิ้นเปนตรา ๓ ดวง คือตราบัวแก้ว ๑ ตราบัวผัน ๑ เปนตราประจำตำแหน่งของออกญาพระเสด็จกับอีกดวง ๑ เปนตราบัวบาน บางทีจะเปนตราประจำตำแหน่งของออก

พระศรีพิพัฒน สัญญาทั้ง ๓ ฉบับนี้ ฝ่ายข้างข้าราชการไทยหาได้เซ็นชื่อไว้ด้วยไม่ เรื่องนี้ มองสิเออร์ ลาลูแบร์ ได้เขียนไว้ในหนังสือของเขาว่า “ข้าราชการไทยมิได้เซ็นชื่อหรือประทับตราใด ๆ ซึ่งจะเปนตัวหนังสือหรือเปนอักษรพิเศษไว้เลย ข้าราชการเหล่านั้นได้ประทับแต่ตราประจำตำแหน่งไว้ ซึ่งตราเหล่านั้นเปนแต่เพียงสิ่งที่พระเจ้าแผ่นดินได้ทรงมอบไว้ให้เปนเครื่องมือสำหรับใช้แต่ฉเพาะในที่ทำการเท่านั้น” (ลาลูแบร์ ฉบับภาษาอังกฤษ หน้า ๗๕ พิมพ์ปี พ.ศ. ๒๒๓๖)

สำเนาหนังสือสัญญา

◎ ออกญาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีศรีสุบราชพิริยภาหุ ผู้ว่าราชการณที่โกษาธิบดี แลออกพระศรีพิพัทรัตนราชโกษา ฝ่ายสมเด็จพระมหากระยัตราธิราชเจ้ากรุงศรีอยุทธยาผู้ใหญ่ แลมูสูลาลูเบ แลมูสูสุปเรศ อิงวิยาโดรเอกโตรวิยารี ฝ่ายสมเด็จพระมหากษัตราธิราชเจ้ากรุงฝรั่งษผู้ใหญ่ ทำหนังสือสัญญาแก่กันด้วยกิจของกุมบันหญีฝรั่งเสด ในนี้

๑ ข้อหนึ่ง สมเด็จพระมหากระยัตราธิราชเจ้ากรุงศรีอยุทธยาผู้ใหญ่ พระราชทานแก่กุมปันหญีฝรั่งเศส ที่แห่งหนึ่งใกล้ตึกซึ่งอยู่ทุกวันนี้ ฝ่าย(๑) ก่อตึกอยู่สำหรับซื้อขาย

๒ ข้อหนึ่ง สมเด็จพระมหากระยัตราธิราชเจ้ากรุงศรีอยุทธยาผู้ใหญ่ พระราชทานให้กุมปันหญีซื้อขายณจังหวัดกรุงศรีอยุทธยา

---

(๑) สังเกตในต้นฉบับตรงนี้จะเปนสำหรับลงคำว่า “เหนือ” ฤา “ใต้” แต่หาได้ลงไม่.

แลห้ามจำกอยขหนอรแลริดชาทั้งปวงในนี้ ประการหนึ่ง ถ้าแลกุมบ่นหญิเอาสินค้าบันทุกในกบ่นของกุมบ่นหญิเองก็ดี แลในกบ่นซึ่งเช่าระวางเข้ามาก็ดี ก็ให้ซื้อขายด้วยผู้ใด ๆ ตามภาษีของกุมบ่นหญิจะแนะนำให้ อย่าให้ผู้ใดห้ามปรามแลเอาข้อประการใดมาขัดขวางประการหนึ่ง ถ้าแลลูกค้าชาติใด ๆ เอาสินค้าเข้ามา แลกุมบันหญิจะต้องการให้ซื้อขายตามใจเขาเถิด แต่ว่าถ้าแลชาวคลังจะต้องการซื้อสินค้านั้นสำหรับราชการ ซึ่งลูกค้าทั้งปวงนอกกุมบ่นหญิเอาเข้ามานั้น แลกุมบ่นหญิต้องการสินค้านั้นอยู่ ก็ให้พนักงานข้างกุมบ่นหญิมาพ้องแก่เสนาบดีผู้เจ้าพนักงาน เมื่อแรกลูกค้านั้นเข้ามาถึงเสนาบดีก็จะสั่งแก่ชาวคลังให้แบ่งส่วนให้สมควรด้วยกิจของกุมบ่นหญิแลราคานั้นก็ให้เอาแต่เท่าทุนซึ่งซื้อแก่ลูกค้านั้น

ประการหนึ่งถ้าแลกุมบ่นหญิต้องการซื้อดีบุกนอก ดีบุกณเมืองถลาง บางคลี แลงาช้าง แลช้าง แลดินผะสิวขาว ดีบุกดำ หมากกรอก ฝาง ก็ให้ชาวคลังขายให้แต่ตามราคาซื้อขายแก่ลูกค้าทั้งปวง แลอย่าให้กุมบ่นหญิซื้อขายสินค้าสิ่งนี้ซื้อทั้งนี้แก่ลูกค้าซึ่งมิได้ซื้อต่อชาวคลังนั้นเลย ด้วยสินค้านั้นเปนส่วยยาอากรของหลวง แลห้ามมิให้ผู้ใดขายนอกชาวคลังนั้นเลย

ประการหนึ่งสินค้าสิ่งต้องห้ามนั้นในนี้ ดินผะสิวขาว ดินผะสิวดำ สุพรรมถัน แลยี่น แลเครื่องสาตราวุธ ถ้าแลสมเด็จพระมหากระษัตราธิราชเจ้ากรุงศรีอยุทธยาผู้ใหญ่ พระราชทานให้ซื้อไปมาจึงให้ซื้อ

ไปมา ถ้าแลมิได้พระราชทานให้ซื้อไปมาก็อย่าให้ซื้อไปมา ถ้าแลกุมป์นหญีเอาเครื่องมีชื่อเข้ามา ก็ให้พนักงานข้างกุมป์นหญียื่นสารยาญชีแก่เสนาบดี ถ้าแลจะต้องการสำหรับราชการ ก็ให้ข้าหลวงซื้อเอาไว้ก่อนคนทั้งปวง

ประการหนึ่งหนังณจังหวัดกรุงศรีอยุทธยาฝ่ายเหนือฝ่ายใต้ จนปากน้ำยางเจ้าพระยา สมเด็จพระมหากษัตราธิราชเจ้ากรุงศรีอยุทธยาผู้ใหญ่ พระราชทานให้กุมป์นหญีวิลันดาซื้อ แลอย่าให้กุมป์นหญีฝรั่งเสดซื้อขายในสินค้าอันนั้น ถ้าแลฝรั่งเสดไปอยู่ณเมืองใด นอกฝ่ายเหนือฝ่ายใต้จนปากน้ำยางเจ้าพระยา แลมีหนังจะซื้อขาย แลมิได้เอาเข้ามาณกรงเทพพระมหานคร ก็ให้ซื้อขายเถิด

ประการหนึ่ง สมเด็จพระมหากระษัตราธิราชเจ้ากรุงศรีอยุทธยาผู้ใหญ่ พระราชทานจำกอยขหนอรแลริดชาทั้งปวงแก่กุมป์นหญีฝรั่งเสดให้เข้าออกจงสดวก อย่าให้ผู้ใดลงตรวจ แลให้แต่ยื่นหางว่าวสินค้าซึ่งบันทุกมานั้นแก่เจ้าพนักงานในเมืองทณบุริย แลเมื่อบันทุกสินค้าจะออกไปนั้น ก็ให้ยื่นหางว่าวสินค้าซึ่งบันทุกนั้นแก่เจ้าพนักงานณกรุงเทพพระมหานคร แลเอาตราเบิกด่านสำหรับเข้าออกวางทุกครั้ง

๓ ข้อหนึ่ง ถ้าแลกุมป์นหญีขายสินค้าแก่ลูกค้าผู้ใดๆ ให้ไปจำหน่ายต่างเมือง เสียหายเปนของกุมป์นหญีเอง แลจำกอยสินค้าทั้งปวงนั้น สมเด็จพระมหากระษัตราธิราชเจ้ากรุงศรีอยุทธยาผู้ใหญ่ พระราชทานให้ทั้งเข้าออก อย่าให้เจ้าพนักงานเรียกเอา

๔ ข้อหนึ่ง ถ้ากุมบันหญิหากบั้นจะบันทุกสินไปมาค้าขายต่างเมืองมิได้ แลเช่าระวางกบั้นของลูกค้าทั้งปวงไป สมเด็จพระมหากระษัตราธิราชเจ้ากรุงศรีอยุทธยาผู้ใหญ่ พระราชทานคุจในข้อสองข้อสามนั้น

๕ ข้อหนึ่ง ถ้าแลผู้ใดชื่อเปนฝรั่งเสด แลชาติใด ๆ ชื่ออยู่ในบังคับกุมบันหญิเปนความแก่กัน ก็ให้ผู้เปนนายกุมบันหญิในเมืองนั้น แลมิกฎสมเด็จพระมหากระษัตราธิราชเจ้ากรุงฝรั่งษสำหรับตัวนั้น ก็ให้ผู้นั้นบังคับความตามชอบธรรม ถ้าแลฝรั่งเสดผู้ใดซึ่งอยู่ในบังคับกุมบันหญิพันแทงกันตาย แลข้อสิ่งใดซึ่งต้องอาญา ก็ให้ผู้เปนนายกุมบันหญิจำตัวผู้ร้ายไว้ แลกฎหมายเอาเนื้อความแล้วแลส่งกฎหมายแลตัวผู้ร้ายนั้นไปเมืองฝรั่งเสด ให้ลงอาญาตามโทษนั้น

ประการหนึ่งถ้าแลฝรั่งเสดแลชาติใด ซึ่งอยู่ในบังคับกุมบันหญิเปนความต้องตระทรวงอาญาก็ดี แพ่งก็ดี ต่อฝรั่งเสดแลชาติใด ๆ ซึ่งมิได้อยู่ในบังคับกุมบันหญีก็ดี ถ้าแลฝรั่งเสดแลชาติใด ๆ ซึ่งมิได้อยู่ในบังคับกุมบันหญี เปนความต้องตระทรวงอาญาก็ดี แพ่งก็ดี ด้วยฝรั่งเสดแลชาติใด ๆ ซึ่งอยู่ในบังคับกุมบันหญีนั้น กระลาการข้างกรุงเทพพระมหานครเปนพนักงานจะพิจารณา แต่ว่ากิจนั้นต้องฝรั่งเสดอย่ จึงสมเด็จพระมหากระษัตราธิราชเจ้ากรงศรีอยุทธยาผู้ใหญ่พระราชทานให้ผู้เปนนายกุมบันหญี แลถือกฎหมายสมเด็จพระมหากระษัตราธิราชเจ้ากรุงฝรั่งษผู้ใหญ่สำหรับตัวในตำบลนั้น นั่งด้วย

กระลาการพิจารณาความให้เปนท่องแท้ แต่ให้ผู้นั้นสยถต่อพระเปนเจ้าว่าจะพิจารณาด้วยกระสาการให้จงชอบธรรม

๖ ข้อหนึ่ง สมเด็จพระมหากระษัตราธิราชเจ้ากรงศรีอยุทธยาผู้ใหญ่ พระราชทานให้กุมปั่นหญี่ฝรั่งเสดไปตั้งซื้อขายในเมืองถลางบางคลีก็ดี แลในจังหวัดที่นั้น แลห้ามจำกอยขหนอรแลริดชาดุจในข้อสองข้อสาม แลพระราชทานให้ซื้อดีบุกในเมือถลางบางคลีทั้งปวง แลห้ามมิให้ผู้อื่นผู้ใดๆ ซื้อดีบุกนอกกุมปั่นหญี่ฝรั่งเศสนั้นได้ ถ้าแลผู้ใดลอบลักซื้อขายนอกกุมปั่นหญี่ฝรั่งเศสไซ้ ให้ริบเอาแลให้ทำเปนสี่ส่วน ให้สองส่วนให้แก่ชาวคลังเปนของหลวง ส่วนหนึ่งให้แก่ผู้โจท ส่วนหนึ่งพระราชทานแก่กุมปั่นหญี่ฝรั่งเสด แลให้กุมปั่นหญี่ฝรั่งเสดเอาสินค้าตามต้องการณเมืองนั้นไปขายงอดม อย่าให้ราษฎรชาวเมืองนั้นขาดสินค้าซึ่งต้องการนั้นได้ แลราคาสินค้าซึ่งกุมปั่นหญี่เอามาขายก็ดี ราคาดีบุกซึ่งกุมปั่นหญี่จะซื้อก็ดี ให้เจ้าเมืองแลกรมการ แลผู้เฒ่าผู้แก่ แลกุมปั่นหญี่นั่งด้วยกัน ว่าราคาสินค้าซึ่งกุมปั่นหญี่จะขาย แลราคาดีบุกซึ่งกุมปั่นหญี่จะซื้อนั้น ให้ว่าให้ขาดที่เดียว แลอย่าให้กุมปั่นหญี่ขึ้นลงราคาให้เปแแค้นเคืองแก่ราษฎร ถ้าแลราคานั้นมิลงกัน ก็ให้บอกข้อซึ่งขัดสนนั้นเข้ามา แลสมเด็จพระมหากระษัตราธิราชเจ้ากรุงศรีอยุทธยาผู้ใหญ่ โปรดประการใดก็ให้ทำตาม

ประการหนึ่งดีบุกส่วยยาอากรณเมืองถลางแลขังหวัดนั้น ก็ให้ชาวคลังเรียกเอาตามทำเนียม แลแต่ในเดือนสิบ ปีมะโรงสำฤทธิศกไปเมื่อหน้า อย่าให้ชาวคลังปลงดีบุกแก่รายฎร ด้วยดีบุกนั้นมีพอกุมป์นหญีฝรั่งเสดจะซื้อขาย

ประการหนึ่งถ้าแลกุมป์นหญีฝรั่งเสด มิได้เอาสินค้าไปซื้อขายตามสัญญา แลราษฎรขาดสินค้า แลเอาดีบุกซอขายแก่ลูกค้าอื่นก็อย่าให้เจ้าพนักงานริบเอาลูกค้าซึ่งซื้อขายดีบุกแก่กันนั้นเลย

๗ ข้อหนึ่ง ว่าถ้าแลกุมป์นหญีฝรั่งเสด จะต้องการไปตั้งตึกอยู่ซื้อขายณหัวเมืองขังหวัด แลเมืองขึ้นณกรุงศรีอยุธยาไซ้ ก็ให้พ้องแก่เสนาบดีออกไปตั้งอย่ซื้อขายเถิด ดุจหนึ่งในข้อสองข้อสามข้อสี่ข้อห้านั้น ถ้าแลไปตั้งซื้อขายณเมืองนครไซ้ ก็อย่าให้ซื้อขายดีบุก ด้วยพระราชทานให้กุมป์นหญีวิลันดาซื้อดีบุกณเมืองนคร ดุจหนึ่งพระราชทานให้กุมป์นหญีฝรั่งเสดซื้อขายพริกนั้น

๘ ข้อหนึ่ง ว่าถ้ากป์นของกุมป์นหญีใหญ่ก็ดี น้อยก็ดี เสียในแว่นแคว้นซึ่งขึ้นแก่กรุงศรีอยุธยา ก็ให้กุมป์นหญีรับเอาเครื่องกป์นแลสินค้าทั้งปวงนั้นไว้ แลอย่าให้เจ้าเมืองแลกรมการแลผู้ใด ๆ เก็บเอาไว้ แลให้กมป์นหญีฝรั่งเสดรักษาไว้เอง

๙ ข้อหนึ่ง ว่าสมเด็จพระมหากระษัตราธิราชเจ้ากรุงศรีอยุธยาผู้ใหญ่ พระราชทานให้เปนอันขาดแล้ว ให้กุมป์นหญีฝรั่งเสดไปตั้งอยู่ณเกาะแห่งใด ซึ่งอยู่ใกล้เมืองมฤทออกไปสิบโยช แลให้ก่อตึกแล

ข้อมแลกำแพงพิทักษ์รักษาตกแต่งซึ่งชอบการของกุมปั่นหญี่ฝรั่งเสด แลกุมปั่นหญี่ฝรั่งเสดสัญญาต่อหน้าพระเปนเจ้า มิถือตำบลนั้นให้เปนเหตุแก่ราชการสมเด็จพระมหากระษัตราธิราชเจ้ากรุงศรีอยุธยาผู้ใหญ่ประการใดได้ แลมิรับผู้เปนสัตรูแผ่นดินเข้าออกในตำบลนั้น แลมิช่วยผู้เปนสัตรูด้วยสิ่งใด ๆ เลย แลสมเด็จพระมหากระษัตราธิราชเจ้ากรุงศรีอยุธยาผู้ใหญ่พระราชทานให้กุมปั่นหญี่บังคับความ แลเปนเจ้าในเกาะนั้นเปนอันขาดทีเดียว แลครั้นเขียนอย่างเกาะ แลกว้างยาวเท่าใดเข้ามาแล้ว จะพระราชทานพระราชกำหนดสำหรับเกาะนั้นเปนอันขาดทีเดียว

๑๐ ข้อหนึ่ง ว่าถ้าฝรั่งเสดผู้ใด ๆ มิลูกเมียในจังหวัดกรุงศรีอยุทธยาแลเมืองขึ้น แลพ้องจะขอออกไปจากแผ่นดิน แลเงินทองของผู้ใดๆ มิได้อยู่ แลมิได้เปนถ้อยความด้วยผู้ใดๆ ไซ้ สมเด็จพระมหากระษัตราธิราชเจ้ากรุงศรีอยุทธยาผู้ใหญ่ พระราชทานให้ออกไปทั้งลูกแลเมียแลทาษ แลทรัพย์สิ่งของตามใจนั้นเถิด

๑๑ ข้อหนึ่ง ว่าถ้าแลฝรั่งเสดซึ่งมาด้วยกปั่นของสมเด็จพระมหากระษัตรกรุงฝรั่งษผู้ใหญ่ก็ดี มาด้วยกปั่นของกุมปั่นหญี่ก็ดี มาณกรุงศรีอยุทธยาก็ดี ณเมืองขึ้นก็ดี อย่าให้เจ้าพนักงานชักชวนว่ากล่าวให้ละกปั่นนั้นเสีย ถ้าแลฝรั่งเสดซึ่งอยู่ณกปั่นสมพระมหากระษัตรกรุงฝรั่งษผู้ใหญ่ก็ดี ณกปั่นกุมปั่นหญี่ก็ดีหนี ให้เจ้าพนักงานเสาะสางหามาส่งให้แก่นายกปั่น

๑๒ ข้อหนึ่ง ว่าหนังสือขุนพิพัทโกษาราชปหลัด แลมุงสูอูรเดลันกยีตันฝรั่งเสดสัญญาต่อกันด้วยพริกนั้น ในเดือนสิบสองขึ้นเก้าค่ำ สักราชพันสี่สิบห้า คือพุทศักราชสองพันสองร้อยญี่สิบเจดนั้น สมเด็จพระมหากระษัตราธิราชเจ้ากรุงศรีอยุทธยาผู้ใหญ่ สั่งว่าชอบแล้ว แลทรงพระกรุณาโปรดแก่กุมปั่นหญี ก็มีพระราชโองการดำรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่าซึ่งจะริบเอาพริกแลไหมเอาแก่ผู้ลอบลักซื้อขายพริกนั้น ก็ให้ทำเปนสี่ส่วนในนี้ สองส่วนให้แก่เจ้าพนักงานเอาเปนหลวง แลส่วนหนึ่งให้แก่ผู้ส่อ แลส่วนหนึ่งพระราชทานแก่กุมปั่นหญีฝรั่งเสด

ประการหนึ่ง เพื่อจะให้ห้ามที่ซึ่งจะเปนวิวาทถุ้งเถียงในระหว่างชาวคลังแลกุมปั่นหญี ก็ให้เอาพริกทั้งปวงนั้นไว้ในคลังอันหนึ่ง ใส่กุนแจของชาวคลังอันหนึ่ง ใส่กนแจของกุมปั่นหญีฝรั่งเสดอันหนึ่ง แลจะเบิดปตูออกให้ทั้งสองฝ่ายนั่งพร้อมกัน ให้แบ่งปั่นออกเปนส่วนตามอยู่ในความสัญญา แลข้อสัญญาทั้งนี้เขียนเปนสามฉบันทุกภาษาในนี้ ภาษาไทยสามฉบับภาษาฝรั่งเสดสามฉบับ ภาษาปตุกกรรสามฉบับ แลผู้มีชื่อทั้งสองฝ่ายนั้นขิดแกงไดขีดตราเปนสำคัญทุกฉบับ เขียนในเมืองลพบุริย ในวันพระหัดเดือนอ้าย ขึ้นแปดค่ำ พุทสักราชสองพันสองร้อยสามสิบเอด ปีเถาะนพศก

มอสิเออร์ ลา ลูแบร์ ได้นำหนังสือสัญญาฉบับนี้ไปถึงประเทศฝรั่งเสด เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๒๓๑ บริษัทค้าขายอินเดียตวันออกพอใจเปนอันมาก ต่อมาถึงเดือนกุมภาพันธ์ พระเจ้าหลุยได้ทรงกระทำ

สัตยาบันสัญญฉบับนี้ที่พระราชวังแวร์ไซย เปนข้อความเติมอยู่ท้าย สัญญาฉบับภาษาฝรั่งเสด ดังต่อไปนี้

" เราพอใจสัญญาข้างบนนี้ทั้งหมดทุกข้อ แลโดยลายเซ็นของเรานี้ เรารับรองเห็นชอบด้วย ฉนั้นจึงขอปฏิญญาณโดยความเชื่อ แลมีพระราชดำรัสให้ใช้สัญญาฉบับนี้โดยเคร่งครัด มิให้พลาดพลั้งไปอย่างใด ๆ เพื่อเปนพยานหลักถาน เราได้เซ็นพระนามแลประทับพระราชลัญจกรลงไว้ ในสัญญานี้ ด้วยเปนสำคัญ

เขียนที่เมืองแวร์ไซย วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๖๘๙ เปนปีที่ ๔๗ ในรัชกาลของเรา(๑)

(พระยรมนามาภิธัย) หลุย

(ลงนาม) กอลแบรต "

ยัดนี้จะเห็นได้ว่าสัญญาฉบับหลัง ซึ่งมองสิเออร์ ลา ลูแบร์ได้เข้ามาทำจนสำเร็จนั้น เปนสัญญาที่มีลายเซ็นแลมิตราประจำตำแหน่งของคู่สัญญาประทับอยู่พร้อมบริบูรณ์ แลทั้งได้กระทำสัตยาบันเปนหนังสือสัญญาที่เรียบร้อยแล้วทุกประการ ถึงกระนั้นหนังสือสัญญาฉบับนี้ในที่สุดก็กลายเปนหนังสือสัญญาที่ใช้ไม่ได้ ไปอีกฉบับ ๑ เพราะว่าตั้งแต่วันที่ทำกันเสร็จแล้วที่เมืองลพบุรี ขนกระทั่งนำไปถึงเมืองฝรั่งเศส

---

(๑) สัญญาฉบับนี้ตัวอักษรเขียนเปนไทยย่อ มีหลายน่ากระดาษคล้ายกับตัวจำลองจดหมายฉบับที่ ๑ จึงมิได้นำมาพิมพ์ไว้

หนังสือหาย 959.3035 น.32ย. 9396
ป 247

หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา

แลจนถึงวันทำสัตยาบันที่เมืองแวร์ไซยนั้น ทางฝ่ายเมืองไทยก็พอดีถึงปลายแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช บ้านเมืองเกิดจลาจล บันดาผู้ที่ไม่ชอบพวกถือสาสนาคริสเตียน ก็ยังคับให้พวกฝรั่งออกนอกประเทศ ชาวฝรั่งเสดซึ่งอยู่ในเมืองไทยในเวลานั้น ทั้งที่เปนมิซชันนารี แลพ่อค้าก็สิ้นอำนาจลง เลยพลอยถูกบังคับให้ออกนอกประเทศไปกับฝรั่งชาติอื่น ๆ ด้วย สัญญาฉบับหลังนี้ก็เลยยังไม่ทันเอาออกใช้

สัญญาฉบับนี้นเพาะในทางการแล้ว ในเวลานี้ไม่มีประโยชน์เลย แต่เนื่องจากจดหมายเหตุที่ได้ทำกันไว้ในสมัยโบราณได้เปนอันตรายสาบสูญเสียหมด เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาถูกพม่าเผานั้น หนังสือสัญญาค้าขายฉบับนี้ ซึ่งยังมีตัวอยู่ในเวลานี้จึงกลับเปนของมีค่าอย่างสูงสุดในทางพงศาวดาร ด้วยทำให้เราทราบได้ว่าหนังสือสัญญาในสมัยโบราณของไทยนั้นมีใจความแลลักษณมาอย่างไร

ทะเบียน

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร
ตำบลถนนราชยพิธ จังหวัดพระนคร
วันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๓